

Život a dílo prof. Miloše Biče

Martin Prudký

Vlastenecký sál Karolina, 4. listopadu 2010

Spectabilis, pane proděkaně,
vážený bratře náměstků synodního seniora,
vážený pane řediteli,
vážení členové rodiny prof. Miloše Biče,
vzácní hosté, dámy a pánové,

na uspořádání tohoto sympozia jsme se v součinnosti ETF UK, ČCE a ČBS shodli již více než před rokem. Když se blížil rok stého výročí narození profesora Miloše Biče, začali jsme se radit, jak toto jubileum společně oslavit a život a dílo prof. Biče vděčně vzpomenout.

V tu dobu, zhruba před rokem, jsme si představovali, že se snad tohoto večera spolu s dcerami a členy rodiny bude moci ještě zúčastnit také paní Marta Bičová, manželka prof. Biče. V minulém týdnu však v nedožitých 96 letech zemřela a v úterý (předevčírem) jsme se mnozí sešli, abychom se s ní rozloučili.

Slavnost jubilea Miloše Biče se nám tak velmi těsně pojí s bolestí čerstvého loučení v rodině jubilanta. Snad nás může v tyto dny (i nadále) těšit důvěra, že jak paní Marta Bičová, tak prof. Miloš Bič jsou ve své smrti v témže bezpečném úkrytu Nejvyššího, v němž kotvili za svého života – jak to opakovaně vyjadřovali a dosvědčovali. Nás pak, kteří na ně uchováváme živou památku, může nadále naplňovat vděčnost za jejich bohatě naplněný život – v míře zajisté nemensší, než když zde ještě byli s námi.

Mým úkolem pro tuto chvíli je připomenout něco ze základních dat, uzlových bodů a výrazných linií života a díla prof. ThDr. Miloše Biče, Dr. h.c.

Není to úkol snadný. Jednak proto, že mnozí z vás jste jubilanta znali lépe než já – byli jste mu po léta nablízku, ať v rodině, jako přátelé či jako spolupracovníci na fakultě, v církvi v ekuméně. Nesnadný je úkol představovat profesora Biče ale ještě v jiném ohledu – vzhledem k tomu, že se prof. Bič své sedmdesátky, osmdesátky i devadesátky dožil v dobré kondici a duševní svěžesti, postaral se o důkladnou retrospektivu svého života a o bilanci svého celoživotního díla sám – a to opakovaně a s důkladností sobě vlastní. Při své sedmdesátce připravil knížku *Radostná zvěst Starého zákona*, jejíž poslední část tvoří autobiografie a velmi podrobná a soustavně zpracovaná bibliografie autora (tato část knihy je nazvaná lapidárně „Z mého života a díla“). Při své osmdesátce pak podobným způsobem bilancoval při konvokační přednášce, kterou proslovil na ETF 13.

listopadu před 20 lety (1990) a kterou opatřil žalmovým titulem (mottem) „*V úkrytu Nejvyššího*“ (Ž 91,1). – Přidat k tomu, co nám o sobě prof. Bič sám pověděl či napsal, se mi těžko co podaří. Snad ale z toho, co nám zanechal příběhem svého požehnaného života a odkazem svého rozsáhlého díla, mohu něco připomenout a přispět tak k tomu, aby jeho památka zůstávala mezi námi nadále živá a jeho odkaz aby byl nesen a zpracováván i v naší generaci.

Miloš Bič se narodil 19. listopadu 1910 ve Vídni, v rodině (jak sám opakovaně uváděl) hned nadvakrát smíšené: národnostně i konfesně. Tatínek byl Moravan, původem ze Šlapanic u Brna, z rodiny výrazně katolické; maminka evangelička, rodem sedmihradská Saska, jejíž mateřštinou byla němčina. Setkali se a zprvu žili ve Vídni, ale hned po I. světové válce se rodina přestěhovala do Prahy, na Vinohrady, a identifikovala se s českým národním živlem a s evangelickou církví. Pro Miloše Biče ovšem celoživotně zůstala příznačná otevřenost, široké srdce schopné přemostovat předěly národní i konfesní.

Jak relativní jsou rozdíly národa a konfese z hlediska zásadních otázek lidského života poznal MB až na dřevě zejména během pěti let, které strávil v nacistických kázních a koncentračních táborech. V posledním roce války byl, jak známo, spolu s řadou jiných farářů a kněží internován v Dachau; zde se setkal a sdílel ve víře, naději a solidaritě s bratry bez ohledu na zemi původu či církevní příslušnost; zde se mj. sblížil, jak známo, také s Josefem BERANEM, pozdějším arcibiskupem pražským, primasem českým a kardinálem.

Vraťme se ale ještě k letům Bičova studia a k počátkům odborné práce.

Na tehdy nedávno zřízené Husově československé evangelické fakultě bohoslovecké studoval Miloš Bič počátkem třicátých let (1929-1934); souběžně jako mimořádný posluchač navštěvoval vybrané přednášky z orientalistiky na Filosofické fakultě Karlovy univerzity u prof. Bedřicha HROZNÉHO. Z učitelů tehdejší evangelické fakulty jej podle vlastního svědectví nejvíce upoutali oba biblisté, novozákonník František ŽILKA a starozákonník Slavomil C. DANĚK – v Bičově vzpomínkách dva protikladné typy: [cituji z jeho vzpomínek]

„Přednášky Žilkovy vynikaly jasností, přehledností a uceleností. Mohli jsme je přijímat jako hotové; všechny problémy byly vysvětleny. Naproti tomu Daněk viděl všude tolik nevyřešených problémů, že jsme po jeho přednáškách bývali doslova zpoceni. Ale otvíral nám nové pohledy do hlubin biblické zvěsti, o nichž jsme neměli tušení.“¹

Od DANĚKA Bič jako štafetu přijal fascinaci Starým zákonem, zájem o svět starověkého Izraele jako kolébku víry křesťanské a do značné míry i metodu soustředěnou na termíny a na problematiku jejich historického přeznačování. Od

¹ Miloš Bič, „Z mého života a díla“, in: *Radostná zvěst Starého zákona*, Praha: Kalich 1981, 193.

ŽILKY pak převzal myšlenku – ba strategický plán – vytvořit ke studiu Písma komplexní knihovnu, která by pokrývala celou šíři oboru a která by jasně, přehledně a uceleně nabízela studentům i zaujatým laikům potřebné informace k porozumění Písmu v jeho historickém a literárním kontextu i svérázu; způsobem zpracování pak Žilku Bič napodoboval snahou podávat látku jasně a přehledně, neproblematicky, jako hotovou.

Během svého studia absolvoval Miloš Bič dva roční zahraniční pobyty – nejprve v Marburku, na závěr studia pak ještě v Montpellier. Přehled po evropském dění mu jistě rozšířil obzory, na druhé straně jej ale také utvrdil v zájmu spolupracovat nadále se svým pražským učitelem Slavomilem Daňkem. Toho pro sebe rozpoznal jako onu „vzácnou perlu“, pro niž stojí za to si odříct množství jiných. Po ukončení studia proto nepřijal nabídku studijního pobytu ve skotském Edinburku, nýbrž nastoupil jako vikář ČCE v Praze na Vinohradech a současně zpracovával svoji doktorskou disertaci pod vedením prof. Daňka.

Ten svému pilnému žákovi uložil najít ve Starém zákoně stopy po *haruspiciu*, tedy po *drobopravectví*, věštění z jater obětních zvířat, jež je ve starověkém Orientu doloženou praxí a patří ke kněžským úkonům. Bič úkol přijal a vypracoval hypotézu založenou na novém pojetí hebrejských termínů *nóqéd* a *bóqér* (Am 1,1; 2Kr 3,4; srv. Am 7,14), a předložil tezi, že prorok Amos byl na základě údajů v Am 1,1 (incipit) nikoli pastýř (jak uvádějí tradiční překlady), nýbrž právě specialista na věštění z jater, drobopravec (*haruspex*). Svou hypotézou, kterou později prezentoval v řadě českých i zahraničních publikací, se Miloš Bič zapsal do dějin disciplíny; odkazy na článek v časopise *Vetus Testamentum*, v němž svou tezi německy v roce 1951 publikoval, najdeme v odborné literatuře dodnes – pochopitelně, po desetiletích kriticky zařazenou do dějin bádání a přehodnocenou; nicméně, jako důležitá etapa v dějinách bádání o daném jevu očividně podnes stojí specialistům za zmínku.²

Zaměření studia bible na kultickou oblast náboženství starověkého Izraele nebylo příznačné jen pro disertační projekt Miloše Biče, nýbrž pro celé jeho dílo – ba pro celou generační skupinu, jež vznikla učitelským působením Slavomila Daňka a jež od šedesátých let tvořila jádro spolupracovníků na ekumenickém překladu Písma, resp. jeho starozákonní části.

U Miloše Biče se zaměření na kult, jež si vytvořil pod Daňkovým vedením, umocnilo živými kontakty na skandinávské badatele z okruhu tzv. Uppsalské školy, která v třicátých až padesátých letech tento trend velice dynamicky vnesla do starozákonní biblistiky. Témata královské božnosti, výročních slavností a rituálů jakož i kultických kořenů mesiášské typologie byla v popředí zájmu tohoto přístupu a Miloš Bič tyto podněty vnášel do českého prostředí.

² Uvádí ji jak Köhler-Baumgartnerův Lexikon, tak standardní komentáře k prorockým knihám (viz Libronix; lexika sub *nóqéd* a Am 1,1)

Zcela mimořádný význam pro veškeré další studium v oblasti starozákonní, význam, před nímž bledne důležitost kterékoli z jednotlivých studií, jakkoli zajímavých a originálních, měla Bičova produkce encyklopedických děl – a jako první z nich trojsvazkového kompendia *Palestina od pravěku ke křesťanství* (svazky vyšly 1948–1950; celkem 1326 stran). Koncept tohoto encyklopedického díla vznikl za války, ve vězení. Při svých osmdesátinách vylíčil prof. Bič příběh vzniku tohoto díla následujícími slovy:

„Ve Waldheimu v Sasku jsem jako farář měl vazbu zostřenou čtyřměsíční samovazbou bez vycházek a bez pošty. Bylo to v zimě 1941-42. Byla zima, měl jsem hlad, ale práce v cele byla mechanická a nebyla těžká. Jen občas vtrhl dozorce do cely, aby se přesvědčil, že pracuji. Jinak jsem měl čtyřadvacet hodin denně klid. V této pohodě jsem v duchu zalétal do Palestiny ... a přenášel se do dob praotců a proroků. A před mým duchovním zrakem se odvíjel život dávno zašlých věků se svými radostmi a starostmi, a jako žili oni staří bibliční svědkové „v úkrytu Nejvyššího“, prožíval jsem v jeho úkrytu své dny i já. Byly to čínorodé dny, i když zdánlivě zabité bezduchou prací. Z dílčích scén starozákonního života se mi postupně dávaly dohromady pestré obrazy a z mého snění se zrodila představa „Palestiny od pravěku ke křesťanství“ ve třech dílech: I. Země a lid, II. Kult a náboženství, III. řeč a písemnost. Když mi pak konečně dovolili napsat domů několik řádků, honem jsem si udělal i několik poznámek do Bible. Ve Waldheimu jsem ji totiž směl mít (do r. 1942, kdy ji jako „židovskou“ knihu zakázali). Potíž vznikla později, jak poslat Bibli domů. To se mi podařilo až z Terezína, přirozeně že ilegálně. Po návratu v květnu 1945 mi moje vpisky velmi usnadnily mou práci.“

Tento úryvek nám – jak jste dobře slyšeli – nezprostředkuje jen informace (jak a proč vznikala trojsvazková *Palestina*), nýbrž také typický způsob prof. Biče, jak o svém životě a díle mluvíval – s nadhledem; s humorem; ne s ironií či zlobou zatrpklého ublížence, nýbrž s úsměvem, který nijak nezlehčuje, ale dokáže i o krutostech životní cesty a o zlu v banálním hávu vypovídat takovým způsobem, že se člověk bezděky musí ptát, kde jsou kořeny takového postoje, v čem je ukotven tento vypravěč, autentický svědek, kde bere svou sílu a svou inspiraci...

Habent sua fata libeli (knihy mají své osudy) – příběh Bible kralické, kterou směl mít Miloš Bič v samovazbě ... a do níž si potají dělal koncepční poznámky zamýšlené encyklopedie; bible, o kterou ve vězení přišel ... ale dokázal ji zprostředkovaně vypátrat, nechat ukrást a vynést tajně z Terezína, aby ji po válce vskutku našel doma a mohl s ní do konce života pracovat (příběh knihy, kterou dodnes rodina Bičova chová doma jako vzácný poklad) – tento příběh by mohl být námět na román. U některých zápletek by se přitom nejspíš čtenář mohl oprávněně ptát, zda to autor námětu ve své fantazii trochu nepřehání... – takový je ale příběh osobní bible Miloše Biče; takový je příběh jeho životní

cesty a zkušenost jeho blízkých z let války. Součástí tohoto příběhu je i třísvazková „*Palestina*“, z níž se pak generace studentů učily, aniž by mnohdy tušily, čím je toto kompendium mezi jinými skripty zvláštní.

Kromě třísvazkové Palestiny vydal pak v osmdesátých letech prof. Bič ještě jedno encyklopedické dílo podobné povahy a podobného rozsahu – dvousvazkovou přehledovou publikaci *Ze světa Starého zákona*; vyšla koncem 80. let, krátce před osmdesátinami autora (1986 a 1989).

Do dějin české biblistiky se však prof. Bič nepřehlédnutelným způsobem zapsal nejen jako autor, ale i jako organizátor a vedoucí velkých projektů.

V 50. a 60. letech to byl nejprve projekt vytvoření velké *Biblické konkordance* k textu Bible kralické – konkordance, v níž je u každého výskytu zpracovaných termínů uvedena nejen citační fráze, ale systémem indexů je registrován i hebrejský a řecký podklad uvedeného lexému. Na projektu tehdy pracovalo na 250 spolupracovníků. Svým pojetím i provedením představuje tato konkordance dodnes špičkové dílo, které v řadě ohledů může úspěšně soutěžit s moderními konkordancemi zpracovanými na počítačích.

Nikoli počtem zapojených spolupracovníků, ale svým významem daleko přesahujícím okruh písmáků a hranice církve vstoupil do kulturních dějin naší země projekt *Ekumenického překladu Písma*.

Po několika letech diskusí, studií a sondování, jak by nový překlad Bible mohl či měl vypadat, padlo ve dvojici, která osvědčila své koncepční i organizační vedení už na projektu Konkordance, – tedy v tandemu prof. Miloš Bič, starozákonník, + prof. Josef Bohumil Souček (novozákonník) – rozhodnutí začít pracovat na novém překladu. Skupiny překladatelů se velice záhy, už od roku 1961 zformovaly jako ekumenické a projekt došel podpory všech tehdy činných církví v zemi. I když se tento překlad v římsko-katolické církvi nestal textem liturgickým, byl publikován a dodnes je vydáván i s jejím schválením a představuje tak skutečně vzácný případ ekumenicky sdíleného znění biblického textu.

Starozákonní knihy byly pod Bičovým vedením od počátku zpracovávány společně s výkladovým komentářem (jako *Překlad s výkladem*), prvním tohoto rozsahu a soustavnosti v českém prostředí.

Dokončení tohoto díla, jež po léta vedl, koordinoval a značným podílem vlastní práce spoluvytvářel, považoval prof. Bič právem za dovršení svých plánů, které si v mládí předsevzal.

Máme-li hodnotit jakékoli dílo, musíme vždy uvážit, za jakých okolností a podmínek vznikalo. Okolnosti doby válečné jsem zmínil; okolnosti doby poválečné – zejména éry mezi léty 1948 a 1989 jsem podrobněji nelíčil; většina z nás si je ještě dobře pamatuje. Pro církev a pro teology to byla doba těžká; a na rozdíl od krutých let válečných byla úmorně dlouhá.

Pro prof. Miloše Biče znamenala tato doba – jako pro ostatní – především spoustu všedních, až banálních ústrků a problémů v životě osobním i profesním. Omezení a kontrola kontaktů s přáteli a kolegy doma a zejména do zahraničí. Nemožnost normálně publikovat; výmluvy na to, že i cenzurou prošlé a jednou již schválené rukopisy knih nemohou vyjít, protože tiskárny už vyčerpaly přiděly papíru. – A ovšem, také větší rány a křivdy, jako bylo třeba nucené penzionování v roce 1977.

Mnoho důležitých událostí, životních křižovatek i výrazných rysů Bičova díla jsem musel s ohledem na náš čas ponechat bez zmínky; jedno mi však ještě dovoluete na závěr uvést.

Jeho přímou, bezprostřední víru, v níž se při vší vzdělanosti dovedl vyjadřovat tak prostě, až to bralo dech. Nejen tehdy, když kázal nebo přednášel v církvi, ale i tehdy, když mluvil o svém životě a o své práci. Sám sebe, svou životní cestu a úděl, který musel nést, nahlížel zcela zásadně touto perspektivou ... a v ní nacházel naději i tam, kde po lidsku žádný smysl a žádný výhled k nalezení není. V závěru své autobiografie, v knížce *Radostná zvěst Starého zákona*, Miloš Bič píše:

Při pohledu nazpět na celý uplynulý život od nejútlejšího dětství musím vděčně vyznat, že Bůh řídil podivuhodně mé kroky. I když mi dal sestoupit do hlubin, kdy smrt mi byla blíže než život, obrátil také nejtěžší zkoušky k mému dobru (Ž 71,17-20). Jeho cesty mnohdy nebyly mými cestami (Iz 55,11), ale byly mi k mnohému užitku.³

Tak smýšlel Miloš Bič o své životní cestě. Když se ohlížel nad svým dílem, vyjadřoval se s podobnou pokorou a vděčností křesťanské víry. Při svých osmdesátinách uzavřel svou bilanční řeč těmito slovy:

Při všem, co jsem řekl, nezapomínám na slova Kazatele: „Pomíjivost, samá pomíjivost, řekl Kazatel; pomíjivost, samá pomíjivost, všechno pomíjí“ (Kaz 1,2). Tak se dívám i na své dílo, které po sobě zanechávám. Ale právě v citovaném verši jsme svým překladem vyjádřili smysl věci lépe nežli Kraličtí svým „marnost nad marnostmi“. Lidské dílo je pomíjivé, ale proto ještě není marné. Nezapomeňme na slovo proroka, u něhož neznáme ani jméno: „Všechno tvorstvo (i člověk) je tráva ... Tráva

³ Miloš Bič, „Z mého života a díla“, in: *Radostná zvěst Starého zákona*, Praha: Kalich 1981, 191.

usychá, květ vadne, ale slovo Boha našeho je stálé na věky“ (Iz 40,6.8). Smyslem mého celoživotního úsilí bylo dát mocně zaznívat „slovu Boha našeho“. Přizná-li se on k mému úsilí, nebyla moje práce marná – přes všechnu pomíjivost všeho, co může člověk dokázat.⁴

– Ano, přátelé, k tomu snad můžeme přitakat. Svým dílem i svým životem Miloš Bič „slovu Boha našeho“ sloužil – a rozhodně to uprostřed naší lidské pomíjivosti nebylo marné. My jsme toho svědkové; a v intenci života a díla prof. Miloše Biče, v linii svědectví jeho víry, naděje a solidarity, ovšem smíme být i dědicové jeho odkazu.

Děkuji vám za pozornost.

⁴ *Kostnické jiskry* č. 42, 1990, 3.